

РЕКРЕАЦІЙНА РОЛЬ МІСЬКИХ НАСАДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІГОВА)

Потоцька С.О. (Чернігів)

Одним із компонентів природних рекреаційних ресурсів є рекреаційні екосистеми, що забезпечують потреби населення у відпочинку, лікуванні і туризмі. Головне рекреаційне навантаження припадає на зелені зони міст і селищ міського типу, що обумовлено їх доступністю та важливістю впливу на рекреантів. Основою рекреаційних зелених зон міст і приміських територій виступають парки, сквери, лісопарки, сади та території лікувально-оздоровчих закладів.

Особливе місце в рекреаційній сфері займають об'єкти природно-заповідного фонду, але рекреаційна діяльність в їх мережі допускається тільки в тих місцях і в тому обсязі, який гарантує збереження цінних природних комплексів та відповідає діючому нормативному законодавству України.

Важливою якісною ознакою паркових рекреаційних територій є їх придатність для масового відпочинку, що досягається відповідним пристосуванням території, досить густою і витривалою стежково-дорожньою мережею, використанням малих форм архітектури та рядом інших якостей.

Із врахуванням періодичності вільного часу рекреацію поділяють на щоденну, щотижневу і щорічну, а тому відповідно і формуються рекреаційні системи: міські (невеликі лісові території, парки, сади, сквери, алеї) і приміські (парки, лісопарки, дендропарки і ботанічні сади). Вони забезпечують щоденне використання вільного часу людьми після роботи; заміські – для реалізації потреб у замиському відпочинку у вихідні дні (ліси зелених зон); автономні стаціонарні системи, що використовуються в період відпусток і канікул.

Також виділяють різні види рекреаційної діяльності з врахуванням її функціонального впливу на населення та широту охоплення території міських зелених насаджень та приміських лісів. Рекреаційну діяльність на території зеленої зони міста Чернігова можна поділити на такі види, як лікувальну, оздоровчу, туристичну, утилітарну, пізнавальну.

Рекреаційно-лікувальна діяльність пов'язана з використанням стаціонарних закладів – санаторіїв-профілакторіїв, будинків відпочинку, дитячих таборів, частково лікувальних закладів. Вона охоплює вплив зелених насаджень на цих територіях із врахуванням фітонцидності окремих видів дендрофлори.

Рекреаційно-оздоровча діяльність охоплює всі вікові групи населення, і сприяє зниженню нервових та фізичних втом, профілактиці захворювань, відновленню фізичного і духовного потенціалу людини та базується на активному відпочинку в системі паркових і лісопаркових територій.

Рекреаційно-туристична діяльність пов'язана з подорожами і походами з метою активного відпочинку та пізнання приміської природи, в основному одноденного характеру.

Рекреаційно-утилітарна діяльність включає поєднання відпочинку із збиранням грибів, ягід, заняття садівництвом і городництвом на садово-дачних ділянках, що розміщуються в межах міста і його околиць.

Рекреаційно-пізнавальна діяльність здійснюється на територіях колекційного фонду (територія колишнього ботанічного саду в урочищі «Ялівщина», агробіостанція Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка та Чернігівського обласного педагогічного ліцею), де відвідувачі можуть підвищити свій рівень знань у сфері дендрології, ландшафтного дизайну і охорони природи.

У системі рекреаційної діяльності з використанням лісових екосистем різного функціонального призначення важлива роль належить їх якостям, зокрема фітонцидності окремих видів та виділення її груп. Міра фітонцидності, що залежить від виду деревних рослин, досягає свого максимуму у весняно-літній період (квітання, ріст рослини) і знижується на осінь. Фітонцидні властивості територій міських насаджень нами аналізувалися на основі відповідних розробок та запропонованої шкали (табл. 1) [1,4].

Таблиця 1

Фітонцидність окремих видів дерев та кущів

Групи міри фітонцидності	Видова назва
I. Найвища	<i>Quercus robur</i> L., <i>Acer platanoides</i> L., <i>Juniperus virginiana</i> L. та ін.
II.	<i>Betula pendula</i> Roth., <i>Pinus sylvestris</i> L., <i>Picea abies</i> (L.) Karst., <i>P. pungens</i> Engelm., <i>Corylus avellana</i> L., <i>C. colurna</i> L., <i>Padus racemosa</i> (Lam.) Gilib., <i>Robinia pseudoacacia</i> L. та ін.
III.	<i>Larix decidua</i> Mill., <i>Fraxinus excelsior</i> L., <i>Tilia cordata</i> Mill., <i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaerth., <i>Sorbus aucuparia</i> L., <i>Caragana arborescens</i> Lam., <i>Syringa vulgaris</i> L. та ін.
IV.	<i>Ulmus laevis</i> Pall., <i>U. glabra</i> Huds., <i>Euonymus europaea</i> L., <i>E. verrucosa</i> Scop. та ін.
V. Найменша	<i>Sambucus nigra</i> L., <i>S. racemosa</i> L., <i>Frangula alnus</i> Mill. та ін.

Видовий склад деревних рослин значно впливає на процес оздоровлення та ефективність реалізації санітарно-гігієнічних функцій рекреації. Так, фітонциди *Pinus sylvestris*, *Quercus rubra* L., *Abies alba* Mill., *Larix decidua* знищують збудників туберкульозу, кишкової палички; *Abies alba* – коклюшну паличку, збудників дизентерії, черевного тифу; *Betula pendula* і *Populus nigra* L., *Populus alba* L. – зменшують кількість золотистого стафілокока. Роди *Pinus*, *Picea*, *Quercus* підвищують лікувальні властивості іонізованого повітря при профілактиці і лікуванні гіпертонічної хвороби, атеросклерозі, бронхіальній астмі, туберкульозі та заспокійливо діють на нервову систему.

У період 2008-2009 р.р. нами проводилося визначення міри фітонцидності територій і об'єктів зеленої зони міста Чернігова.

Найвища міра фітонцидності I та II групи переважає у посадженнях обмеженого використання – це медичні заклади (міські лікарні №1, №2, Чернігівська районна лікарня, обласна дитяча лікарня, військовий госпіталь, кардіодиспансер, пологовий будинок та ін.), пришкольні (ЗОШ № 3, № 4, № 5, № 16, № 20 та ін.), дошкільні (дитячий садок № 17, № 39 та ін.) та вищі навчальні заклади (Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, Чернігівський державний технологічний університет), насадження на територіях підприємств (ВАТ «Чернігівське Хімволокно», ЗАТ КСК «Чексіл», ВАТ «ЧеЗаРа» та ін.). Насадження обмеженого використання є важливою складовою озеленених територій міста та виконують, в основному лікувальні і санітарно-оздоровчі функції.

Території загального використання належать до I, II, III групи – це парки (парк імені М.М. Коцюбинського; Міський сад; парк «Болдині гори» та ін.), сквери (сквер імені Попудренка, сквер імені Б. Хмельницького), алеї (Алея Героїв, Алея по пр. Миру (до Мегацентру), лісопаркові масиви (урочища «Ялівщина», «Рапешчина», «Березовий яр», «Святе», лісопарк «Кордівка» та ін.). Провідне і найбільш важливе місце в мережі зелених насаджень міста Чернігова належить насадженням загального користування тому, що вони безпосередньо впливають на стан міського середовища і переважають за місцем масового відпочинку жителів.

Насадження спеціального призначення надзвичайно різні за характером і функціями. Вони належать до I, II, III груп – асортимент фірм, вуличні насадження, кладовища, захисні насадження, ґрунтозакріплюючі насадження. Вуличні насадження відіграють, як і насадження загального користування, значну оздоровчу, кліматорегулюючу та середовищепокращуючу роль. Вони складаються переважно з рядових насаджень дерев на роздільних смугах таких видів, як *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, *Quercus rubra*, *Sorbus aucuparia*, *Aesculus hippocastanum* L. та ін. На міських кладовищах рівень озеленення надзвичайно високий, завдяки насадженням місцевими жителями.

Важливе комплексне рекреаційне значення мають паркові території міста Чернігова. Вони виступають як самостійні архітектурно-організаційні комплекси і виконують санітарно-гігієнічні функції. Окрім цього, кожен окремий парк, маючи історичну, наукову, пізнавальну і естетичну цінність, також відіграє важливу роль у міському середовищі.

Серед паркових територій міста Чернігова слід виділити Костянтинівський парк (сучасна назва – Центральний парк культури і відпочинку імені М.М. Коцюбинського площею – 18,2 га), який із давніх часів був улюбленим місцем відпочинку жителів і гостей міста. Його історія як частини древнього Валу, розпочинається за часів Київської Русі – тут були Дитинець із резиденцією чернігівських князів, чернігівська фортеця, функціонували магістрат, полкова канцелярія, острог.

Другий важливий для міста парк – «Болдині гори» площею 29,5 га, який має статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Вперше «Болдині гори» згадуються в літописі 1069 р., а залишки дубового гаю збереглися донині та охороняються як ботанічна пам'ятка місцевого значення – «Маліївські дуби».

Територія урочища «Ялівщина», де з 1946-1963 рр. функціонував Чернігівський обласний ботанічний сад, є осередком різноманіття дендрофлори, територією архіологічних пам'яток. На цій території виявлено поселення епохи бронзи (II тис. до н.е.), раннього заліза (VII-IV ст. до н.е.), київського типу (III-Vст.), а також волинцівсько-київське (VIII-IX ст.) та давньоруське (IX-XIII ст.). Враховуючи поєднання природних особливостей, історичної складової та важливості території «Ялівщини» для міста, на сучасному етапі розглядається питання створення на цій території регіонального ландшафтного парку.

Заповідне урочище «Святе» виступає як історична пам'ятка, залишок древніх чернігівських пралісів, що оточували місто. Понад тисячу років тому, в 988 році тут на озері «Святе», відбулося хрещення чернігівчан.

На сучасному етапі на території міста Чернігова знаходяться 21 об'єкт природно-заповідного фонду (171,44 га), кожен із яких повною мірою виконує важливі рекреаційні та природоохоронні функції [3].

Отже, рекреаційна роль зелених насаджень Чернігова пов'язана з територіями зеленої зони міста, їх багатофункціональним призначенням та можливістю комплексного використання.

Література

1. Генцирук С.А., Нижник М.С. *Рекреационное использование лесов.* – К.: Урожай, 1987. – 150 с.
2. *Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР / под общ. ред. Н.А. Кохна.* – К.: Наук. думка, 1980. – 236 с.
3. *Природно-заповідний фонд Чернігівської області / під заг. ред. Ю.О. Карпенка.* – Чернівці, 2002. – 200 с.
4. Стафійчук В.І. *Рекреалогія. Навчальний посібник.* – К.: Альтерпрес, 2006. – 264с.